

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ „ALEXANDRU PHILIPPIDE”, IAȘI
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ „IORGU IORDAN – ALEXANDRU ROSETTI”, BUCUREȘTI
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ „SEXTIL PUȘCARIU”, CLUJ-NAPOCA

**LEXICOGRAFIA ACADEMICĂ ROMÂNEASCĂ.
PROVOCĂRILE INFORMATIZĂRII
AcadLexi 2025**

Volumul cuprinde lucrări prezentate la ediția a XIV-a a Colocviului cu participare internațională „Lexicografia academică românească. Provocările informatizării”. AcadLexi 2025 (<https://philippide.ro/acadlexi.html>).

Coordonatori de volum: Elena Isabelle Tamba, Mariana Nastasia

Editori:

Alexandru Anghelina
Iulia Barbu-Comaromi
Călina Ciocoiu
Alexandra Ilie
Mircea Minică
Andreea-Nora Pușcaș

Referenți științifici:

Conf. univ. dr. Ana-Maria Minuț
CS I dr. Gabriela Haja

Coperta: Lucian Săcrieru-Dragomir

ISSN: 3008-6159

ISSN-L: 3008-6159

DOI: https://doi.org/10.52257/30086159_2025

© 2025 Editorii volumului. Toate drepturile rezervate.

Universitatea Babeș-Bolyai

Presa Universitară Clujeană

Str. Hasdeu nr. 51

400371 Cluj-Napoca, România

Tel./fax: (+40)-264-597.401

E-mail: editura@ubbcluj.ro

<http://www.editura.ubbcluj.ro/>



ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ „ALEXANDRU PHILIPPIDE”, IAȘI
INSTITUTUL DE LINGVICĂ „IORGU IORDAN – ALEXANDRU ROSETTI”, BUCUREȘTI
INSTITUTUL DE LINGVICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ „SEXTIL PUȘCARIU”, CLUJ-NAPOCA

ACTELE COLOCVIULUI INTERNAȚIONAL „LEXICOGRAFIA ACADEMICĂ ROMÂNEASCĂ. PROVOCĂRILE INFORMATIZĂRII” AcadLexi 2025

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2025

PROIECTUL ROTEXTRA ȘI PROVOCĂRILE DIGITALIZĂRII: TRADUCTOLOGIA ROMÂNEASCĂ ÎN ERA INTELIGENȚEI ARTIFICIALE

OANA COGEANU-HARAGA*

Introducere

Proiectul *Texte românești despre traducere: antologie bilingvă comentată /Romanian Translation Theory: A Bilingual Annotated Anthology* (RoTEXTRA) este o inițiativă de cercetare finanțată de UEFISCDI în cadrul competiției TE 2024 și derulată de Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași în perioada ianuarie 2025 – decembrie 2026. Scopul proiectului RoTEXTRA îl reprezintă crearea unei baze de date și a unei antologii bilingve dedicate traductologiei românești. Proiectul implică într-o primă etapă identificarea, selectarea și arhivarea unei colecții de texte românești despre traducere, iar într-o a doua etapă traducerea, comentarea și editarea unei selecții relevante din aceste texte într-o antologie bilingvă, în română și engleză. Împreună, antologia și baza de date vor constitui o resursă cuprinzătoare, utilă atât pentru viitoare cercetări, cât și în scopuri educaționale, adresându-se unui public național și internațional din domeniul traductologiei, studiilor literare și studiilor culturale.

1. Reconstituirea traductologiei românești

Deși traducerea poate fi considerată o practică fondatoare a culturii române, iar reflecțiile românești asupra artei traducerii și rolului traducătorului sunt numeroase și consistente, traductologia românească face prea puțin obiectul unor cercetări aprofundate. Rare sunt studiile asupra teoriei și practicii traductive românești (cf. Lăcătușu 2000, Stoica 2003, Jeanrenaud 2006, Lungu-Badea 2013), în pofida magnitudinii acestui domeniu ilustrat de inițiative recente precum *Istoria traducerilor în limba română* (ITLR). Lipsește încă o sinteză de referință, care să poată fi consultată ca instrument de studiu și cercetare. Mulțimea diferitelor texte primare și secundare, precum și dificultatea de accesare a surselor – multe dintre ele aflate în arhive, publicații rare sau ediții vechi –, dublate de lipsa vizibilității internaționale, fac din traductologia românească o disciplină neverosimilă; și totuși, cursurile și studiile de traductologie ar beneficia din plin de existența unor resurse structurate, critice

* Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, bd. Carol 1, nr. 11.

și augmentabile care să fundamenteze dezvoltarea acestei utopii disciplinare. Prin baza de date și antologia propuse, proiectul RoTEXTRA răspunde unor nevoi științifice și metodologice actuale, iar necesitatea sa se justifică și mai mult într-o perioadă în care, paradoxal, excesul de informații duce la dezinformare. Pe plan academic, acesta oferă o resursă fundamentală pentru cercetători în traductologie, studii culturale, lingvistică istorică sau filosofia limbajului. Pe plan educațional, RoTEXTRA poate fundamenta cursuri moderne de istoria traducerii sau de teorie aplicată, atât la nivel de licență, cât și postuniversitar.

Metodologic, proiectul RoTEXTRA este structurat în patru etape principale: identificare, selecție, editare, valorificare. Acestea sunt specifice cercetării umaniste aplicate și combină instrumente filologice și traductologice, implicând metode colaborative în toate etapele. Colectarea textelor românești relevante despre traducere din diverse surse și epoci va fi urmată de alegerea unui set reprezentativ de texte pentru antologia bilingvă, pe baza valorii teoretice, a diversității autorilor și a relevanței istorice și culturale. Va urma traducerea textelor în limba engleză, editarea acestora urmată de redactarea unor comentarii. Astfel, textele selectate vor fi însoțite de comentarii introductive pe secțiuni tematice, iar o introducere generală va oferi un cadru teoretic menit să justifice demersul de cercetare și să contextualizeze traductologia românească având în vedere curente și tendințe internaționale. În subsidiar, antologia urmărește o posibilă decantare a rolului traducerii și traducătorului în cultura română. În paralel, activitățile de diseminare și comunicare precum organizarea de evenimente științifice, publicarea antologiei, publicarea de articole și participarea la conferințe internaționale vor asigura valorificarea rezultatelor cercetării.

Din punct de vedere cronologic, corpusul de texte delimitat cuprinde de la primele tipărituri în limba română până la lucrări contemporane, fiind clasificat istoric și tematic. Sunt acoperite perioada secolelor al XVII-lea – al XIX-lea, pentru a aborda rolul traducerii și al traducătorilor în formarea limbii române literare; sfârșitul secolului al XIX-lea – perioada interbelică, pentru a urmări primele reflecții teoretice consecvente asupra traducerii; perioada comunistă, pentru a evidenția ideologizarea și profesionalizarea traducerii; perioada post-1989 până în prezent, pentru a explora deschiderea către traductologia internațională.

Din punct de vedere tematic, sunt vizate texte despre teoria și practica traducerii și rolul traducătorului, selectate pentru valoarea lor istorică, culturală și metodologică. **Formal, aceste texte** se împart în trei mari categorii: *studii* despre traducere (lucrări de sinteză, articole, eseuri etc. despre abordări, metode, principii) elaborate de traductologi și care sunt relevante prin conținutul teoretic; *paratexte ale* traducătorilor (pefețe, postfețe, note) care cuprind considerații privind problemele de traducere întâlnite și strategiile aplicate și care sunt relevante prin conținutul metateoretic; *mărturii* (interviuri, corespondență, texte autobiografice), care conțin reflecții despre traducere și rolul traducătorului și care sunt relevante prin conținutul autoreflexiv. Sunt excluse, în principiu, din corpus textele de critica traducerii și cele de didactica traducerii.

În ceea ce privește autorii textelor vizate, se disting următoarele categorii: traducători consacrați care și-au comentat practica de traducere, de exemplu George Coșbuc, Ștefan Augustin Doinaș, Leon Levițchi, Dan Dușescu, Radu Gabriel Pârvu; scriitori și intelectuali care au reflectat asupra traducerii ca act cultural sau estetic, cum ar fi Lucian Blaga, Tudor Vianu, Eugen Lovinescu, Ion Negoïtescu sau Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Paul Cornea; lingviști, filologi și terminologi implicați în teoria traducerii, de pildă Andrei Bantaș, Eugen Munteanu, Rodica Dimitriu, Adriana Neagu, precum și cercetători activi în domeniul traductologiei precum ar fi Ștefania Mihăilescu, Ioana Both, Daniela Borțun, Mihaela Moroșanu; surse colective și instituționale, reflectate în reviste de specialitate (de exemplu, *Caiete de traducere, Limba Română*).

2. Saltul digital: RoTEXTRA.AI?

De la depunerea propunerii de proiect RoTEXTRA în forma sa inițială și până la debutul proiectului la începutul anului 2025, dar și pe parcursul derulării activităților planificate s-a dovedit necesară explorarea modului în care evoluțiile survenite în materie de digitalizare și inteligență artificială generativă pot facilita o mai bună desfășurare a proiectului și pot contribui direct la propusa reconstituire a traductologiei românești, precum și la dezvoltarea în continuare a studiilor de traductologie românească.

Evoluțiile recente în domeniul procesării limbajului natural și al generării automate de conținut oferă oportunități care nu pot fi trecute cu vederea pentru îmbunătățirea fluxului de lucru al proiectului, dar și pentru dezvoltarea și continuarea sa prin inițiative de tip spin-off și follow-up. Resursele de inteligență artificială disponibile în prezent pot fi utilizate atât ca asistent de cercetare pentru a sprijini analiza datelor, sinteza informațiilor și difuzarea rezultatelor propuse, cât și ca agent inteligent care să genereze noi idei și aplicații pornind de la rezultatele preconizate ale proiectului actual.

În continuare sunt indicate o serie posibile utilizări ale inteligenței artificiale pornind de la obiectivele și activitățile actuale din cadrul proiectului RoTEXTRA, identificate și structurate cu ajutorul ChatGPT 4:

Selecția corpusului prin procesare automată de text: algoritmi NLP pot fi utilizați pentru a analiza mari volume de texte și a extrage pasaje relevante; de exemplu, se pot detecta automat toate articolele apărute într-o anumită perioadă care menționează termeni dați, cum ar fi „traducere fidelă” sau „adaptare culturală”;

Traducere automată asistată și post-editare: folosirea unor modele precum DeepL sau ChatGPT-4 ar permite generarea rapidă și consecventă a unei versiuni în limba țintă, care să fie ulterior post-editate de către traducători pentru a asigura echivalența dinamică a traducerii finale;

Generarea de clasificări și de analize: cu ajutorul unor aplicații customizate de inteligență artificială se pot identifica teme recurente, de pildă teoria fidelității, poziția traducătorului, raportul dintre cultură și limbaj și pe această bază se pot realiza clasificări și

cartografieri tematice și se pot propune scheme de analiză pentru texte, comentariul uman fiind astfel mai bine orientat;

Arhivare inteligentă și căutare semantică: textele traduse și comentate pot fi integrate într-o platformă digitală unde inteligența artificială integrată ar asigura etichetarea semantică și interconectarea automată a resurselor, permițând de la căutări simple la interogări complexe;

Diseminare automată și comunicare publică: cu ajutorul inteligenței artificiale se pot genera automat notificări, rezumate și sinteze audio/video pentru popularizare și se poate gestiona activitatea de promovare a proiectului pe diverse canale de comunicare; de asemenea, se pot elabora afișe pentru evenimente și anunțuri pentru conferințe și publicare, eficientizând activitatea de diseminare și comunicare a cercetării;

Vizualizarea relațiilor între texte și autori: un sistem de inteligență artificială ar putea cartografia relațiile dintre texte și autori, identificând influențe sau raportări polemice și contribuind astfel la o reconstrucție atentă a circulației ideilor în traductologia românească.

Experimental, în cadrul RoTEXTRA s-au utilizat asistenți de inteligență artificială în scopuri de management de proiect, și anume pentru a îmbunătăți fluxul de lucru prin clarificarea etapizării și actualizarea calendarului de activitate. Se testează în prezent utilizarea inteligenței artificiale pentru promovarea și comunicarea publică a proiectului, iar în continuare se va testa eficacitatea utilizării inteligenței artificiale pentru selecția corpusului prin procesare automată de text, descrisă mai sus. Crearea unei platforme digital interactive pentru studiu și formare în domeniul traductologiei românești ar putea constitui o viitoare propunere, în continuarea RoTEXTRA.

Concluzie

Integrarea inteligenței artificiale în cadrul proiectului RoTEXTRA și/sau într-o continuare a sa ar putea transforma această inițiativă de cercetare filologică într-un laborator de științe umaniste digitale. Inteligența artificială disponibilă astăzi poate fi folosită nu doar pentru automatizarea proceselor și extinderea metodelor, ci și pentru aprofundarea înțelegerii fenomenelor culturale, sprijinind dezvoltarea de infrastructuri academice deschise și colaborative.

Cele câteva posibile utilizări ale inteligenței artificiale schițate mai sus subliniază potențialul de a reuni profunzimea și creativitatea studiului uman(ist) cu amploarea și eficacitatea sistemelor digitale. Prin adăugarea de componente de inteligență artificială, utilitatea și aplicabilitatea proiectului RoTEXTRA ar putea fi extinse semnificativ în cadrul unor inițiative de tip *spin-off* pentru valorificarea unor rezultate deja obținute și/sau de follow-up pentru extinderea și aprofundarea în continuare a rezultatelor finale generate de acest proiect. Reunind metodele filologice tradiționale și resursele digitale actuale și viitoare, un posibil RoTEXTRA.AI ar oferi nu doar propusa (re)constituire a traductologiei românești, ci și o explorare credibilă a viitorului acesteia, replicabilă pentru alte culturi și alte domenii umaniste.

BIBLIOGRAFIE

- Constantinescu *et al.* 2022 = Muguraş Constantinescu, Dejica Daniel, Vilceanu Titela (coord.), *O istorie a traducerilor în limba română în secolul al XX-lea*, volumul II, Bucureşti, Editura Academiei Române.
- Jeanrenaud 2006 = Magda Jeanrenaud, *Universaliile traducerii. Studii de traductologie*, prefaţă de Gelu Ionescu, Iaşi, Polirom.
- Lăcătuşu 2000 = Tamara Lăcătuşu, *Concepţii asupra traducerii şi traducătorului*, în *Cultură şi comunicare. Raporturi literare româno-engleze 1900–1950*, Iaşi, Junimea, p. 63–83.
- Lungu Badea 2013 = Georgiana Lungu Badea, *Idei şi metaidei traductive româneşti*, Timişoara, Eurostampa.
- Stoica, 2003= Ion Stoica, *Bibliografia generală a studiilor critice despre arta traducerii*, în *Literatura română. Ghid bibliografic*, partea a III-a, *Scriitori români traducători*, Bucureşti, Biblioteca Centrală Universitară, p. 867–891.

Acknowledgement

Proiectul RoTEXTTRA este finanţat de Ministerul Cercetării, Inovării şi Digitalizării prin CNCS – UEFISCDI, în cadrul PNCDI IV (Cod proiect: PN-IV-P2-2.1-TE-2023-0768).

PROJECT ROTEXTRA AND THE CHALLENGES OF DIGITALIZATION: ROMANIAN TRANSLATION STUDIES IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ABSTRACT

Project RoTEXTTRA aims to create a digital database and a bilingual annotated anthology dedicated to Romanian translation theory. Conceived as a response to the lack of specialized resources reflecting Romanian thought on translation, the project is currently being carried out at Alexandru Ioan Cuza University of Iaşi, with funding from UEFISCDI (code PN-IV-P2-2.1-TE-2023-0768). While the project follows the objectives, stages, and activities initially proposed, the latest digital developments call for a revision of processes and invite at least a reflection on the potential use of artificial intelligence to explore Romanian translation studies. This paper thus proposes to illustrate the possibilities of integrating artificial intelligence (AI) into the key stages of the project – from corpus identification and text translation to theoretical analysis and dissemination of results – and offers a projection of potential future research directions, outlining the ways in which today’s AI can support research in the field of (Romanian) translation studies.

Keywords: *Romanian translation studies, artificial intelligence, digital corpus, computer-assisted translation, digital humanities, bilingual anthology.*

